

# Volkscultuur één van de drie speerpunten in het cultuurbeleid

## Tekst

Ineke Strouken

## Foto's

Nationale Beeldbank

Jan Stads

**De aandacht voor volkscultuur is altijd groot geweest. Niet voor niets ondersteunt het Nederlands Centrum voor Volkscultuur een heel groot veld van mensen en organisaties die zich met aspecten van volkscultuur bezig houden. Maar nu volkscultuur in het regeerakkoord heeft gestaan en één van de drie speerpunten van het cultuurbeleid 2009-2012 is geworden, is er ook veel interesse bij beleidsmakers op landelijk, provinciaal en stedelijk niveau. Ook instellingen in de kunst- en erfgoedsector die niet zo bekend waren met volkscultuur willen weten wat ze met volkscultuur kunnen doen. Reden om weer eens op een rijtje te zetten wat volkscultuur is, wie er traditioneel mee bezig zijn, hoe je er mee om kunt gaan en welke kansen er voor volkscultuur de komende jaren liggen.**

## Wat is volkscultuur?

Als je het hebt over volkscultuur dan is de eerste vraag: wat is volkscultuur?

**Volkscultuur is de manier waarop mensen hun dagelijks leven vormgeven. Het zijn de alledaagse dingen, gewoonten en gebruiken, normen en waarden, tradities en rituelen die in ieders leven een rol spelen. Volkscultuur heeft dus veel te maken met roots en identiteit.**

Je kunt het ook anders zeggen: volkscultuur is de levensstijl van mensen in een bepaalde tijd en in een bepaalde regio. Volkscultuur gaat over groeps culturen en gaat dus uit van culturele diversiteit. Iedereen neemt deel aan meerdere groeps culturen: familie, vrienden, collega's, hobbyvrienden, straatgenoten enzovoort.

Het woord *volks* in volkscultuur staat voor groep. Werd er vroeger onderscheid gemaakt tussen de hogere cultuur (literatuur, kunst, godsdienst, wetenschap) en lagere cultuur (volkscultuur),

tegenwoordig neemt deze hiërarchie af en staat volkscultuur voor de levensstijl van groepen mensen. Voor de vormgeving van het dagelijks leven. Aan die levensstijl (*way of life*) ontleen mensen hun identiteit.

Belangrijke thema's binnen de volkscultuur zijn: levensloop-rituelen (geboortekaartjes sturen, samen de bruidstaart aansnijden, ballonnen op een kerkhof oplaten), jaarfeesten (Sinterklaas, Koninginnedag, Suikerfeest), eten en drinken (zoute haring, stamppot, nassi, broodje pom) en normen en waarden (iemand wel of niet aankijken bij het spreken, hoofddoek dragen).<sup>1</sup>

## Culturele bagage

Tradities spelen in volkscultuur een grote rol. Volkscultuur is de culturele bagage die je van huis uit mee neemt. Wij gebruiken altijd als metafoor het rugzakje. Iedereen heeft een rugzakje met gebruiken en gewoonten, normen en waarden, herinneringen en ervaringen die hij of zij van zijn ouders en grootouders heeft mee gekregen. Dat rugzakje maken wij geschikt voor ons eigen leven: wij halen er dingen uit en stoppen er dingen in. Wij maken er ons eigen unieke rugzakje van. Met andere woorden: je zet de volkscultuur van je ouders naar eigen hand.

Volkscultuur heeft niet alleen te maken met de leuke kanten van het leven, maar ook met de donkere kanten. Het gaat niet alleen over feesten, maar ook over normen en waarden. Wat in de ene cultuur een traditie is, kan in een andere cultuur verboden zijn. Denk maar eens aan vrouwenbesnijdenis of omgekeerd homoliefde. In Nederland vinden wij vrouwenbesnijdenis een ontoelaatbare traditie en in andere landen snappen ze ons homohuwelijk niet. Tradities zijn dus niet overal hetzelfde en veranderen met de tijd mee. Vonden wij in de jaren vijftig nog: 'Een tevreden roker is geen onruststoker', tegenwoordig mag er in openbare ruimten en horecagelegenheden niet meer gerookt worden.

### Omgaan met het verleden

Het verleden speelt een grote rol in het dagelijks leven van nu. Veel dingen die je voelt, denkt en doet, doe je uit traditie. Tradities zijn namelijk de gewoonten en gebruiken die van generatie op generatie worden doorgegeven. Volkscultuur wordt dan ook wel de wortel genoemd, waarmee mensen verankerd zijn in de samenleving.

De wortel is dan de band met het verleden. Maar niet alle geschiedenis is volkscultuur en niet alle volkscultuur is geschiedenis. Bij volkscultuur kijk je vanuit het heden naar het verleden en dan nog naar één onderdeel van de geschiedenis: het dagelijks leven. Tegenwoordig kijken wij niet zozeer naar de oorsprong van gebruiken – al krijgen wij daar wel de meeste vragen over –, als naar de betekenis en de context.

### Immaterieel erfgoed

Tegenwoordig wordt volkscultuur ook wel immaterieel erfgoed genoemd. Dat is typisch een term die door beleidsmakers gebruikt wordt om volkscultuur een plekje te geven in de erfgoedsector. Onder erfgoed werd lang verstaan de monumenten, museumobjecten en archiefstukken. Tegenwoordig is er ook aandacht voor het hele dynamische spectrum van rituele gewoonten en gebruiken (in het jargon van de sociale wetenschapper *social practices* ofwel sociale gebruiken genoemd). Maar de tegenstelling tussen materieel erfgoed en immaterieel erfgoed is een kunstmatige, want bij tradities horen ook rekwietsien. Bij koffiedrinken hoort ook het koffiekopje en het koffiezetapparaat.

Onder erfgoed verstaan wij de sporen uit het verleden die wij waard vinden om te bewaren voor latere generaties. Dat kunnen materiële en immateriële dingen zijn. Onder het immaterieel erfgoed rekenen wij de verhalen, tradities, rituelen, feesten, kunstvormen etcetra die wij aan volgende generaties willen doorgeven. Immaterieel erfgoed is echter moeilijker te beschermen dan materieel erfgoed, want een traditie kun je niet in een depot stoppen. Je kunt de kennis er over documenteren, maar het staat of valt bij het in gebruik blijven. Bijvoorbeeld als niemand meer beschuit met muisjes serveert op kraamvisite, dan is



**Zoals vroeger het kraamkloppertje aan de deurknop werd gehangen om aan te kondigen dat er een baby was geboren, zo hangen wij tegenwoordig enorme opblaasbaby's aan de gevel.**

het afgelopen met de traditie. Daarom spreken wij ook wel van *levend* erfgoed, erfgoed dat nog betekenis heeft in het dagelijks leven van nu.

### Belang van volkscultuur

Dat er nu zoveel interesse is voor volkscultuur komt door twee ontwikkelingen.

Allereerst is de Nederlandse samenleving cultureel divers geworden. Er is niet alleen sprake van diverse etnische achtergronden, er is ook sprake van een brede mengelmoes van verschillende groeps culturen in een snel veranderende globaliserende context met vele internationale invloeden. Tegelijkertijd kan een samenleving niet zonder gedeelde waarden. Naar die samenbindende factoren, naar dit bindweefsel, zijn wij op zoek. Volkscultuur kan hieraan een bijdrage leveren, juist omdat in het alledaagse mensen zich verbonden voelen en dingen met elkaar delen.

Een tweede ontwikkeling is dat de wereldcultuurorganisatie Unesco een conventie heeft aangenomen om het immaterieel erfgoed te beschermen. Dit was belangrijk, omdat in veel niet westerse landen minder monumenten waren, maar des te meer verhalen, rituele feesten, lichaamskunst et cetera. Nederland heeft die conventie nog niet geratificeerd, maar zal dat naar verwachting op termijn wel gaan doen. Op dat moment is het belangrijk om te weten wat belangrijk immaterieel erfgoed in Nederland is en hoe wij daar mee om willen gaan. In Nederland zijn wij wat allergisch als het gaat om te spreken over het beschermen van het immaterieel erfgoed. Beschermen zou opgevat kunnen worden als 'het kunstmatig in stand houden', iets behoeden voor mogelijke verdwijning. Als het kenmerk van cultuur is dat het dynamisch is, dan kun je het niet kunstmatig in stand houden. Daarom spreken wij liever van 'in herinnering houden' of 'waarborgen'.

Bij volkscultuur is er altijd sprake van dynamiek en van culturele uitwisseling. Want het gaat om tradities en rituelen, die steeds weer herijkt worden in een veranderende samenleving.

#### **Vooroordelen**

Tijdens de debatten over volkscultuur kwamen er oude vooroordelen naar boven. Hoewel ik dacht dat wij deze vooroordelen al lang achter ons gelaten hadden, wil ik er toch op in gaan.

Een beetje begrijp ik de aarzeling bij het woord *volkscultuur* wel. Toen ik ruim twintig jaar geleden bij de voorloper van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur kwam werken, heb ik zeker een jaar gezocht naar een andere benaming: populaire cultuur, massacultuur, etnologie, maar niets dekte helemaal de lading. Bovendien bleken de 'gewone' mensen aan wie ik

lezingen gaf wel te weten waar volkscultuur voor stond: dagelijks leven en traditie. Toen heb ik besloten om de term *volks-cultuur* te handhaven, maar wel het beeld er over te veranderen. Gezien het grote publieksbereik van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur dacht ik daar aardig in geslaagd te zijn.

Het vooroordeel dat de naam *volkscultuur* zou oproepen is dat volkscultuur eerder zou doen denken aan afzondering dan aan dialoog en dat het associaties zou oproepen van het verheerlijken van de Germaanse wortels, zoals dat in de Tweede Wereldoorlog gebeurde.<sup>2</sup>

Om bij dat laatste vooroordeel te beginnen. De wortels van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur liggen niet in de Tweede Wereldoorlog, maar in het gedachtengoed van de jaren vijftig, in de wederopbouw, toen men oude gemeenschapswaarden weer wilde oppakken en door middel van culturele uitwisseling mensen in Europa dichter bij elkaar wilde brengen.<sup>3</sup> Ook is er nooit sprake geweest van het verheerlijken van de Germaanse wortels. Decennia lang hebben wij en onze vakgenoten, in navolging van Han Voskuil, juist geprobeerd om de oorsprong van al die zogenaamde oeroude gebruiken te ontmythologiseren. Ontelbare malen heb ik bijvoorbeeld verteld dat de kerstboom geen Germaans gebruik is, maar pas in de negentiende eeuw in Nederland in de bronnen vermeld wordt.

Een ander vooroordeel is dat volkscultuur eerder doet denken aan afzondering dan aan dialoog. Dat is een misvatting. Juist op het alledaagse niveau is uitwisseling en dialoog het gemakkelijkste te verwezenlijken. In één van onze projecten hebben wij zwangere vrouwen uit verschillende culturen bij de vroedvrouw laten vertellen over hun geboortegebruiken. Dan blijkt dat er veel verschillen zijn, maar ook veel overeenkomsten. Bakerpraatjes bijvoorbeeld komen in alle culturen voor en hebben te maken met de angst om een dood of mismaakt kind te baren. Daarover praten bindt, in dit geval aanstaande kraamvrouwen.

Om op de metafoor van rugzakjes terug te komen. In onze veranderende en diverse samenleving is het belangrijk om kennis te hebben van de (historische) achtergronden van alles

wat er in die rugzakjes zit. Het is niet alleen belangrijk om inzicht te hebben in je eigen rugzakje, het is ook heel leerzaam om in het rugzakje van anderen te kijken. Juist de persoonlijke verhalen zijn een middel om elkaar te begrijpen en te ontmoeten. Het voordeel van volkscultuur is dat iedereen er zich in herkent en dat je als volkscultuurorganisatie projecten kunt ontwikkelen op plekken waar iedereen komt: bij de dokter, in het ziekenhuis, op de markt of op de kermis.

### Wie zijn er traditioneel met volkscultuur bezig?

Volkscultuur is voor iedereen herkenbaar. Daarom is eigenlijk iedereen wel geïnteresseerd in volkscultuur. Bij veel gebeurtenissen worden wij dan ook gebeld door mensen die een vraag hebben of door de pers die op zoek is naar informatie, zoals bijvoorbeeld bij het huwelijk van Frans Bauer, het echtpaar dat tachtig jaar getrouwd was of bij de oranjegekte bij het EK voetballen. Veel mensen zijn op zoek naar duiding en stellen vragen over de achtergronden van alledaagse dingen, tradities en rituelen.

Daarnaast heeft het Nederlands Centrum voor Volkscultuur een hele grote achterban. Veel mensen en organisaties houden zich reflectief of actief bezig met een aspect van volkscultuur. Deze achterban hebben wij opgedeeld in vier hoofdgroepen:

- volkscultuur (onderzoek naar aspecten van het dagelijks leven nu en vroeger)
- regionale geschiedenis (onderzoek naar de geschiedenis van het dagelijks leven in een bepaalde streek)
- folklore en levende geschiedenis (het presenteren en/of herbeleven van aspecten van het dagelijks leven vroeger)
- volkskunst (kunst gebaseerd op een traditie en/of beoefend vanuit erfgoed).<sup>4</sup>

Eén van de sterke punten van volkscultuur is dat er in elke gemeente één of meerdere organisaties actief zijn met volkscultuur.<sup>5</sup> Daarom kunnen wij in onze themajaren ook zoveel lokaal draagvlak creëren.

Op landelijk niveau werken wij vooral samen met het Meertens Instituut, het wetenschappelijk onderzoeksinstituut dat zich bezighoudt met de bestudering en documentatie van de Nederlandse taal en cultuur.

### Nieuw programmafonds Cultuurparticipatie

Het Kabinet heeft in het regeerakkoord de ambitie om volkscultuur te stimuleren uitgesproken. Deze ambitie is neergelegd in *Kunst van leven*. De minister heeft in *Kunst van leven* aangegeven dat 'de overheid er voor moet zorgen dat iedereen de mogelijkheid krijgt als culturele burger deel te nemen aan de samenleving'.<sup>6</sup> Het gaat om het zelf beoefenen en ervaren van cultuur, het zelf actief bezig zijn met kunst en het versterken van het historisch besef. Deze gedachten zijn uitgewerkt in een tienpuntenplan. Eén van de tien punten is het geven van een impuls aan volkscultuur. In dit tienpuntenplan is ook een belangrijke rol weggelegd voor een nieuw programmafonds. Dit fonds is één van de belangrijkste instrumenten om de cultuurparticipatie te vergroten.

## Het Jaar van de Tradities in 2009 is een mooi startmoment.

De missie van dit nieuwe fonds is om cultuurparticipatie van alle burgers te stimuleren. Iedere Nederlander, te beginnen bij jongeren, moet op termijn in aanraking komen met cultuur. Die missie wil het fonds bereiken door meer mensen mee te laten doen, door de georganiseerde deelname te laten toenemen en door te zorgen voor betere faciliteiten. De komende jaren zal het fonds de aandacht leggen bij actieve participatie, maar receptieve en reflectieve participatie mogen niet veronachtzaamd worden. Het fonds kent drie programmalijnen: cultuureducatie, amateurkunst en volkscultuur en drie doorsnijdende aandachtsgebieden: diversiteit, vernieuwing en verankering. Er komen twee loketten: één voor instellingen en één voor provincies en gemeenten. Begin 2009 gaat het nieuwe programmafonds van start. Wij zullen u in *Volkscultuur Magazine* op de hoogte houden.

### Kansen voor volkscultuur

Er liggen dus kansen voor organisaties die zich met volkscultuur (willen) bezighouden. Maar volkscultuur biedt provincies en



**Het EK voetbal was aanleiding voor veel straten om een feestje te bouwen en hun hele straat oranje te versieren. Samen naar de wedstrijden te kijken, verbreederd.**

gemeenten ook de mogelijkheid om concreet een bijdrage te leveren aan het cultureel burgerschap, de sociale cohesie en de lokale identiteit. Ik zelf hoop dat juist de vele groepen die normaal niet of weinig subsidie krijgen nu eens geld krijgen om boven zichzelf uit te stijgen. Want juist in het niet reguliere circuit liggen de kansen om via volkscultuur een divers publiek te betrekken.

Volkscultuur is voor de overheid een nieuw beleidsterrein. Daarom zal het de komende jaren een proces van richting zoeken zijn. De eerste vraag die opkomt is: 'Moeten wij dan de elfstedentocht, het sint maartenzingen of de meiboomplanting gaan subsidiëren? Daar is geen beginnen aan.' Daar ben ik het mee eens. Al die volkscultuuruitingen hebben hun eigen leven en het einde is zoek als je daar aan begint. Maar laten wij bij het begin beginnen.

Met de kennis over regionale en lokale gebruiken is het slecht gesteld. Wil je weten welke tradities en rituelen er in een bepaal-

de provincie of gemeente gangbaar zijn, dan zul je op internet maar weinig vinden. Daarom is kennis opbouwen en toegankelijk maken een allereerste vereiste. Stimuleer dat mensen en organisaties gaan nadenken over de rijkdom aan tradities in hun woonplaats en motiveer het archief en het museum om daar op in te spelen. Laat ze ook de nieuwe Nederlanders bij het onderzoek betrekken. Ook die hebben tradities die mee tellen en waar wij weet van moeten hebben (Holi Phagwa, Drakenfeest, Al Hidzjra bijvoorbeeld).

Een pluspunt is dat volkscultuur al in elke gemeente door meerdere organisaties beoefend wordt. Er wordt dan ook al heel veel georganiseerd. In dit grote lokale netwerk heeft iedereen zijn eigen expertise. De infrastructuur bestaat al. Nu moet er nog beter samen gewerkt worden, bijvoorbeeld tussen de reflectief en actief werkende organisaties (historische verenigingen en levende geschiedenisgroepen bijvoorbeeld) en tussen het materieel en immaterieel erfgoed (bijvoorbeeld musea en papierknippers/verhalen vertellers).

Zelf zou ik verrassende samenwerkingsverbanden en koppelingen een kans geven. Het voordeel van volkscultuur is dat je gemakkelijk naar plekken toe kunt gaan waar mensen komen die niet in musea en archieven te vinden zijn en dat je ze kunt bereiken via het herkenbare en alledaagse. Zorg daarbij wel dat het niet over mensen gaat, maar dat de deelnemers ook echt actief participeren. Immers ontmoeting, dialoog en uitwisseling zijn sleutelwoorden bij participatie.

Het mooie van volkscultuur is dat je het receptief, reflectief en actief kunt inzetten. Je kunt er over lezen, je kunt onderzoek doen en je kunt het actief beoefenen (door bijvoorbeeld te proberen om net als vroeger op een open vuur te koken). Er zijn genoeg verenigingen in Nederland die daarbij kunnen helpen. Een idee is om aan te sluiten bij de actualiteit: een feest, de seizoenen, een geboorte of begrafenis, de kermis, de sinterklaasoptocht. Noem maar op. Over heel veel van deze gebruiken hebben wij op het Nederlands Centrum voor Volkscultuur materiaal dat u kunt gebruiken. Overdracht binnen- of buitenschools hoeft daarom niet moeilijk te zijn.

In *Volkscultuur Magazine* besteden wij regelmatig aandacht aan vernieuwende projecten. In dit nummer staat bijvoorbeeld een artikel over de Brabantse Dag in Heeze, een goed voorbeeld hoe een festival kan bijdragen aan cultureel burgerschap, sociale cohesie en lokale identiteit van een gemeente. Kunstenaars kunnen helpen om een project net iets boven zichzelf uit te tillen.

Zelf ben ik erg gecharmeerd van het 'Rosmolenbuurtproject' in Zaandam, waar Guda Koster op zoek ging naar de verhalen van bewoners in een wijk waar een grote herstructurering plaatsvond. Zij vertaalde die verhalen op vier gigantische geschilderde merklappen, die in de buurt op kale muren werden gehangen.<sup>7</sup>

Een project waar wij zelf een bijdrage aan hebben geleverd is het multicultureel ontbijt 'Van havermout tot falafel'. De Stichting Levende Geschiedenis Onbegrensd liet bezoekers in een theatrale opstelling kennis maken met de verschillende manieren waarop in Nederland ontbeten wordt.<sup>8</sup>

Zo zijn er talloze manieren te bedenken om actief, creatief en vernieuwend met volkscultuur om te gaan.

### Jaar van de Tradities

Om volkscultuur een impuls te geven en om veel van wat ik hierboven genoemd heb (kennis opbouwen, samenwerken, versterking infrastructuur, binnen- en buitenschoolse overdracht, participatie en innovatieve invalshoeken) te stimuleren, wordt volgend jaar het Jaar van de Tradities georganiseerd. U kunt het projectdocument downloaden op [www.jaarvande-tradities.nl](http://www.jaarvande-tradities.nl) bij nieuws. Ik hoop dat het ons lukt om in dat jaar al veel in gang te zetten en heel veel mensen inzicht te geven in de rijkdom van tradities in Nederland.

Na het Jaar van de Tradities willen wij inzetten op verankering. De vergaarde kennis, de nieuwe samenwerkingsverbanden en de opgebouwde interesse in volkscultuur mogen niet verloren gaan. Is iedereen eerst nog met zijn eigen straatje bezig, daarna hoop ik dat ook gemeenten en regio's gaan samenwerken.

Of zoals Michiel Gerding in het volgende artikel oppert om met alle consultants regionale geschiedbeoefening een gezamen-

lijke project in te dienen over een concreet volkscultureel thema, eten en drinken bijvoorbeeld, maar dan met een verrassende invalshoek, migratie.

Een goed idee hoorde ik ook op een bijeenkomst van de Provincie Noord-Brabant. Daar wilde Gerard Rooijackers uitgaan van jaarlijkse metaforen die moeten prikkelen: passie, geweld of gezin bijvoorbeeld. Door middel van wisselende thema's zouden mensen uitgedaagd worden om op allerlei manieren, liefst in samenwerking met andere partners, een volkscultuuritem gezicht en body te geven.

Veel succes! ■

### Noten

- 1 Kijk voor een indeling in thema's op [www.volkscultuurplein.nl/kennis](http://www.volkscultuurplein.nl/kennis)
- 2 'De term 'volkscultuur' doet in eerste instantie eerder denken aan afzondering dan aan dialoog, stelt Azough. Hij roept associaties op met benepen burgerlijkheid en het verheerlijken van de Germaanse wortels, zoals voor en in de Tweede Wereldoorlog gebeurde.' In: Verslag van de lezing van Rachida Azough, directeur van Kosmopolis, voorgelezen door M. Groenland, op de expertmeeting 'Vol verlangen naar de zee' van de Provincie Zuid-Holland op 21 april 2008 in Schiedam
- 3 Albert van der Zeijden, *De voorgeschiedenis van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur* (Utrecht 2000)
- 4 Ineke Strouken, 'Het managen van een breed vakgebied. De omvangrijke achterban van volkscultuur', in: *Levend Erfgoed. Vakblad voor public folklore & public history* jaargang 4, nummer 1 (2007)
- 5 Zie [www.volkscultuurplein.nl/adressen](http://www.volkscultuurplein.nl/adressen)
- 6 *Kunst van leven* – hoofdlijnen van cultuurbeleid OCW (2007) Albert van der Zeijden, 'Volkscultuur in de Arena. Verslag van een debat in de Reinwardt Academie', in: *Levend Erfgoed. Vakblad voor public folklore & public history*, jaargang 5, nummer 1 (2008)
- 7 Zie [www.rosmolenbuurt.nl](http://www.rosmolenbuurt.nl)
- 8 Zie [www.levendegeschiedenisnibegrensd.nl](http://www.levendegeschiedenisnibegrensd.nl)